

เทศน์อบรมคณะนักศึกษาแพทย์จากศิริราชพยาบาล

ณ วัดป่าบ้านตาด อ.เมือง จ.อุดรธานี

เมื่อวันที่ ๗ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๑๔

แดนแห่งป่า-เสียงแห่งธรรม

วันนี้รู้สึกมีความดีใจเป็นพิเศษ ที่เห็นท่านนักศึกษาและท่านหัวหน้าที่อยู่ต่างมาจาก
กรุงเทพเข้ามาสู่แดนแห่งป่าซึ่งเป็นสถานที่รู้สึกจะไร้ความหมายในความรู้สึกทั่ว ๆ ไป เพื่อการ
อบรมธรรมะทางด้านจิตใจ การแสดงธรรมะกรุณาท่านผู้ฟังนั่งอย่างสบาย ไม่ต้องประนมมือก็
ได้ นั่งในท่าสงบธรรมดา มีอวางลงไว้อย่างธรรมดา แล้วพยายามระวังความรู้สึกของตนใน
ขณะที่ฟังไม่ให้ส่งออกไปภายนอก ให้มีความรู้สึกอยู่กับตัวในขณะที่ฟัง การตั้งใจคือความรู้สึก
ไว้กับตัวนั้นเป็นการพร้อมแล้วที่จะรับเสียงต่าง ๆ

ขณะนี้เราต้องการรับเสียงแห่งธรรม ฉะนั้นกระแสเสียงที่ท่านแสดงไปมากน้อยจะต้อง
เข้าไปสัมผัสความรู้สึกของเราที่ตั้งไว้แล้วด้วยดี โดยไม่ต้องคิดออกมาแม้ที่สุดสู่ท่านผู้เทศน์
เพียงทำความรู้สึกไว้เท่านั้น ความรู้กับธรรม คือกระแสเสียงที่มีเนื้อธรรมไปด้วยใน
ขณะเดียวกันนั้นเข้าไปสัมผัสใจ ใจที่รับการสัมผัสจากธรรมอยู่โดยสม่ำเสมอ มีความรู้สึกคือ
รับรู้กันอยู่ จะรู้สึกว่าใจมีความสบายและเบากายเบาใจ อารมณ์ที่คิดเกี่ยวกับกาลสถานที่เวลา
เวลาอะไรเหล่านี้ จะไม่ค่อยมารบกวนจิตใจ มีแต่ความรู้กับธรรมที่สัมผัสกันอยู่เท่านั้น ผลแห่ง
การฟังด้วยวิธีนี้จะทำใจให้มีความสงบเยือกเย็น

การปฏิบัติธรรมที่เกี่ยวกับศาสนานั้นกรุณาทราบว่า ศาสนากับเราในหลักธรรมชาติแล้ว
เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ศาสนาได้แก่คำสั่งสอนที่ชี้แจงแนวทางที่ถูกต้อง เพื่อการดำเนินความ
ประพฤติ เริ่มมาจากใจคือความคิดนึกคำพูด การปฏิบัติเกี่ยวกับกายเรียกว่าความประพฤติ
ทุกด้านจะเป็นไปเพื่อความปลอดภัย ก็ขึ้นอยู่กับแนวทางที่ได้รับจากธรรมเป็นสำคัญ ลำพังใจ
ที่ไม่ได้รับการอบรมนั้น ใจที่ไม่ได้รับการอบรมด้วยธรรมเหล่านั้น รู้สึกจะล่อแหลมแม้จะมี
ความรู้ก็ขยับขยับกันไม่ทัน ฉะนั้นธรรมะจึงเป็นความสำคัญสำหรับใจ ถ้าเราจะเทียบวัตถุภายนอก
ก็เหมือนกับวารรถที่มีทั้งคันเร่ง มีทั้งเบรกด้วย นี่เป็นเรื่องสำคัญ

ธรรมะเพียงพูดเท่านั้นก็เป็นความซึ่งใจ เพราะธรรมะนี้ไม่เป็นข้าศึกต่อสิ่งใดและผู้ใดเลย
ผลที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติธรรมะก็คือความผาสุกเย็นใจ เฉพาะตนก็มีความผาสุกเย็นใจ
ผู้เกี่ยวข้องมากน้อยก็ได้รับความเย็นใจไปด้วย ตามแต่ผู้นั้นมีธรรมะคือความร่มเย็นภายในตัว

มีกำลังมากนักน้อย เพราะฉะนั้นศาสนากับเราจึงแยกกันไม่ออก ในหลักธรรมชาติจริง ๆ เป็นอย่างนั้น แต่ที่ท่านหรือความเข้าใจของเราอาจจะคิดไปว่าศาสนาอยู่กับพระกับเณร อยู่กับวัดวาอาราม อยู่กับตำรับตำรา นั้นเป็นอันหนึ่งต่างหาก ความจริงแล้วศาสนาคือคำสั่งสอน สอนทั่วไป ผู้ปฏิบัติก็ปฏิบัติได้ทั่ว ๆ ไปโดยไม่นิยมว่าชาติชั้นวรรณะเพศวัยอะไรเลย เราปฏิบัติกันได้ การปฏิบัติได้เราก็มีสิทธิที่จะรับผลจากการปฏิบัติถูกต้องดีงามของเรา การปฏิบัติด้วยความถูกต้องตามหลักธรรมนั้นแลเชื่อว่าการปฏิบัติธรรม ผลที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติก็คือความสงบสุขหรือเย็นใจตนเอง

วันนี้จะอธิบายภาคปฏิบัติเฉพาะอย่างยิ่งคือสมาธิภาวนา ให้ท่านทั้งหลายได้ทราบพอเป็นแนวทาง เพราะการปฏิบัตินี้เป็นเรื่องสำคัญอยู่มาก สำหรับผู้ที่เคยปฏิบัติมาบ้างแล้ว หรือผู้ปฏิบัติมาแล้ว รู้สึกมีความสำคัญอยู่มาก แต่ผู้ที่ไม่ได้ปฏิบัติก็อาจไม่เข้าใจจึงไม่ทราบ ไม่อาจทราบได้ว่าความสำคัญของการปฏิบัตินี้มีแห่งหนักเบาอย่างไรบ้าง วิธีฝึกหัดเบื้องต้นของการภาวนาเรียกว่านั่งกรรมฐาน นั่งทำภาวนา ตามบทธรรมท่านสอนไว้หลายบท แต่ถ้าเทียบแล้วก็เหมือนกับยาหลายขนานซึ่งควรแก่โรคชนิดใดก็นำยาขนานนั้นเข้ามาประกอบกันนั้น

เกี่ยวกับเรื่องกรรมฐานท่านพูดไว้ถึง ๔๐ ห้อง ที่สำคัญซึ่งใช้กันอยู่เป็นประจำและถูกจริตนิสัยของท่านผู้ปฏิบัติเป็นจำนวนมากก็คือ พุทโธ ๑ ธัมโม ๑ สังโฆ ๑ หรือ อานาปานสติ และกรรมฐาน ๕ อย่างใดอย่างหนึ่ง กรรมฐาน ๕ คือ เกสา ได้แก่ผม โลมาได้แก่ขน นขาได้แก่เล็บ ทนต์ได้แก่ฟัน ตโจได้แก่หนัง เหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นบทรธรรม ที่จะควรนำมาปฏิบัติหรือบริกรรมภาวนากับจิตใจของตนทั้งนั้น ในบทใดบทหนึ่งที่เราเห็นว่าเหมาะกับจริตนิสัยของตนชอบ เราก็นำธรรมบทนั้น ๆ บทใดก็ตามเข้ามาเกี่ยวข้องหรือบริกรรมภาวนา ทำความรู้สึกไว้กับธรรมบทนั้นโดยไม่สนใจคิดไปในทางอื่นและไม่คาดผลว่าจะเกิดขึ้นอย่างไรบ้าง เพียงทำความรู้สึกไว้กับบทรธรรมที่กำลังบริกรรมภาวนาอยู่เท่านั้น

ใจเมื่อได้ทำงานสืบทอด และมีความรู้สึกตัวอยู่เป็นประจำในหน้าที่การงานที่กำลังทำอยู่เวลานั้น จะปรากฏเป็นความสงบเย็นใจขึ้นมาเป็นลำดับ บางทีก็สงบลงไปอย่างละเอียด จนร่างกายของเราทั้งที่เรารู้สึกอยู่ในเบื้องต้นแห่งการภาวนาว่า กายของเรานี้มีอยู่และความรับรู้นี้ชานอยู่ที่ตัวสรรพางค์ร่างกาย แต่พอจิตรวมเข้าสู่ความสงบเป็นตัวของตัวเองแท้จริงในองค์ของสมาธิแล้ว ความรู้สึกที่ว่ากายมีนี้หายไปเหลือแต่ความรู้สึกล้วน ๆ ที่ไม่เกี่ยวกับกาลสถานที่หรือ

วัตถุใดๆ ทั้งนั้น แต่เป็นความรู้ล้วนๆ และเป็นความรู้ที่แปลกประหลาดอัศจรรย์อยู่เพียงอันเดียวเท่านั้น นี่ท่านเรียกว่าจิตสงบหรือจิตรวมหรือจิตลงสู่สมาธิ

คำว่าสมาธิหมายถึงความมั่นคงหรือความแน่วแน่ของใจ ขณะที่ใจลงสู่จุดนั้นเป็นใจที่แน่วแน่ ไม่วอกแวกคลอนแคลน ไม่คิดนั่นคิดนี่ ไม่ฟุ้งซ่านรำคาญ มีแต่ความสงบกับความสุข เป็นสมบัติของตัวเท่านั้นจากการทำภาวนา ถ้าสงบไม่ถึงนั้นส่วนใจก็สงบ ส่วนร่างกายหรือมีอะไรมาสัมผัสเช่นเสียงเป็นต้น ก็ยังได้ยินอยู่ธรรมดาแต่จิตไม่เกาะเกี่ยว หากรู้ที่อยู่จำเพาะตัวของตัวเท่านั้นนี้เรียกว่าสงบขั้นหนึ่ง

สงบอีกประเภทหนึ่งซึ่งอาจมีบางจิตนิสัยเท่านั้นไม่มีจำนวนมากนักเลย ท่านเรียกว่าอุปจารสมาธิ คือ รวมเฉียดๆ ตามปริยัติท่านว่าอย่างนั้น แต่เวลาภาคปฏิบัติทำลงไปจริงๆ แล้ว อุปจาระนั้นพอจิตสงบลงไปแล้ว จะถอยตัวออกมาชนิดหนึ่งแล้วออกรู้เหตุการณ์ต่างๆ อันนี้มี รู้สึกจะมีล่อแหลมอยู่บ้างเล็กน้อย เฉพาะรายที่มีนิสัยชอบกลัว เช่น กลัวผีเป็นต้น แต่จิตนิสัยที่จะชอบรู้อะไรต่างๆ นานาอย่างนี้ ถ้าคิดเป็นเปอร์เซ็นต์แล้วก็มีในราวสักห้าเปอร์เซ็นต์ หากปฏิบัติไม่ได้ต้องมี ในวงปฏิบัติคือพระเณรเป็นต้นยังปรากฏอยู่บ้าง เช่น มีจำนวนมากๆ นี้ก็ต้องมีอยู่ ๒-๓ รายจนได้ ที่มีความรู้ในลักษณะนี้

ความรู้ที่ปรากฏขึ้นเช่นนี้เราไม่ได้ศึกษาเล่าเรียนมาจากไหน การศึกษาหรือการปฏิบัติในขณะนั้นเพื่อจิตหยั่งลงสู่ความสงบ เป็นการศึกษาตามหลักธรรมที่ท่านสอนไว้ แต่เวลาจิตหยั่งเข้าสู่ความสงบแล้วถอยตัวออกมาเล็กน้อยแล้วรู้อะไรต่างๆ โดยมากก็เป็นภาพออกจากใจเอง ซึ่งตนไม่ทราบว่าจะออกไปจากไหนหรือมาจากที่ไหน โดยเป็นรูปคนเดินผ่านมาบ้าง หรือมีผู้ใดผู้หนึ่งเดินเข้ามาหาบ้าง เป็นเหมือนเปรตเหมือนผีเดินเข้ามาหาบ้าง มีคนมาล้มตายต่อหน้าต่อตาในขณะนั้นบ้าง

โดยมากขั้นเริ่มแรกเกิดขึ้นจากใจตัวเอง แต่ตัวไม่ทราบ เพราะเป็นกระแสของจิตที่ละเอียดออกไปแสดงตัวอยู่นั้น ก็เลยกลัวภาพที่ออกไปจากใจตัวเองเข้าใจว่ามาจากที่อื่นเสียแล้วทำให้เกิดความกลัวขึ้นมา ถ้านิสัยชอบกลัวผีแล้ว นี่จะทำให้เสียสติได้ ถ้ากลัวมากก็เป็นไปได้จริงๆ

วิธีแก้ไขนี้ก็ไม่มีอะไรยากสำหรับผู้ปฏิบัติภาวนา เมื่อเราทราบเรื่องอย่างนั้นแล้ว เราย้อนจิตคือความรู้สึกของเราที่เกี่ยวกับภาพนั้นเข้ามาสู่ภายในเสีย ภาพนั้นก็หายไปเพราะภาพนั้นก็คือกระแสของจิตของเราที่ส่งออกไปนั่นแล มิใช่สิ่งอื่นใดมาจากที่ไหน พอเราย้อนกระแส

จิตเข้ามาสู่ภายในคือเข้ามาสู่ตัวของเราแล้วภาพนั้นก็หายไป เทำนั้วิธีแก่นิมิตประเภทนี้หรือแก่นิสัยของตัวเองเพื่อไม่ให้มีความเสียหายจากปรากฏการณ์เช่นนั้น ถ้าย้อนจิตเข้ามาสู่ภายในแล้วร้อยทั้งร้อยไม่มีเสีย ครอบงำได้ร้อยเปอร์เซ็นต์ แต่โดยมากผู้ปฏิบัติถึงกลับมีความขะเขยง มีความกลัว พอนึกว่าจะภาวนาแล้วเกิดความกลัว กลัวจะเป็นบ้านี้ เพราะไม่ทราบวิธีปฏิบัติ แล้วเข้าใจว่าศาสนาี้ ขอบกัย เหมือนกับโรงบ่มบ้าไปก็ไดั ซึ่งผู้ปฏิบัติั้นไม่เข้าใจ

ความจริงจิตที่ส่งออกไปเช่นนั้น แนวทางของศาสนาท่านก็สอนไว้แล้ว แต่เราไม่สามารถที่จะนำมาปฏิบัติแก้ไขตนเอง เลยทำให้จิตเตลิดเปิดเปิงไปตามความรู้ความเห็นนั้นเสีย สิ่งที่ทำให้กลัวก็กลัวจนตัวสั่นและทำให้เสียสติไปได้ เพราะไม่รู้จักวิธีปฏิบัติต่อตัวเอง ความจริงธรรมะท่านสอนไว้แล้ววิธีปฏิบัติแก้ไขตนเองแก้ไขวิธิดา เช่นวิธีที่อธิบายผ่านมาแล้วเมื่อสักครู่นี้ นั้นแลเป็นวิธีการแก้ไขความรู้สึกของตนไม่ให้เสียไป หรือไม่ให้เกิดทางหลักของการปฏิบัติธรรมะหรือการปฏิบัติภาวนา

นี่เป็นสมาธิประเภทหนึ่งจะมีสักราว ๕ เปอร์เซ็นต์ สมาธิประเภทนี้ถ้าเรารู้วิธีปฏิบัติหรือปฏิบัติจนมีความชำนาญแล้ว จะเกิดประโยชน์มากมายเกี่ยวกับเหตุการณ์อดีตอนาคตเกี่ยวกับสิ่งภายนอกเช่นเหตุการณ์จะเกิดอะไรบ้างภายนอก จะเป็นอนาคตก็ตาม เรื่องของตัวจะเป็นยังไงในอนาคตก็ตาม เรื่องของคนอื่นหรือเหตุการณ์บ้านเมืองจะเป็นอย่างไรก็ตาม อาจะรู้ได้หรือสามารถจะรู้ได้เมื่อมีความชำนาญแล้วสำหรับจิตนิสัยชนิดนี้

ที่ท่านห้ามยังไม่ให้เพลินไปตามความรู้ความเห็นเช่นนั้น เพราะวิธีปฏิบัติรักษาตนเองนั้นเรายังไม่รอบคอบเพียงพอ จึงต้องให้ยับยั้งหรือระงับไว้ก่อน พยายามอบรมจิตซึ่งเป็นรากฐานสำคัญนี้ให้มีความแน่นหนามั่นคงเป็นหลักเป็นเกณฑ์เท่าที่ควร และมีครูอาจารย์คอยแนะนำอธิบายวิธีว่าสิ่งนั้นควรเจริญ สิ่งนั้นควรแก้ไข เพราะเป็นความบกพร่องหรือสิ่งนั้นควรงดเสีย เพราะเป็นทางผิด นี้ครูบาอาจารย์ผู้มีความชำนาญในทางนี้จะต้องแนะนำให้อย่างนี้เสมอ

แต่จิตนี้ที่แสดงออกเป็นความรู้ความเห็นในเบื้องต้นนั้น ไม่มีใครสอนกันนอกจากทำสมาธิภาวนาไปตามธรรมดา เมื่อจิตนิสัยชอบเป็นไปในทางนั้นแล้วก็แสดงเหตุการณ์ขึ้นมาให้เจ้าตัวปรากฏเอง จากเหตุการณ์นั้นแล้วนั้นแล ครูอาจารย์ถึงจะแนะนำสั่งสอนวิธีปฏิบัติว่าอย่างไรถูกต้องอย่างไรผิดต่อไป นี่เป็นสมาธิประเภทหนึ่งที่รู้สึกแฝงๆ อยู่บ้าง ทางด้านธรรมะปาเรียกว่า อุปจารสมาธิ คือสมาธิที่เข้าสงบตัวแล้วถอยออกไป จาระ แปลว่าเที่ยว อุปะ คือเข้าไป เข้าไปแล้วไม่อยู่กับที่ จาระ คือถอยออกมา แล้วรู้เหตุการณ์ต่างๆ โดยมากก็เป็นเรื่องของตัว

เสียก่อน ครั้นต่อไปเมื่อมีความชำนาญแล้ว เรื่องของตัวออกแสดงก็ทราบ เรื่องมาจากภายนอกจริง ๆ ก็ทราบ จะเป็นเรื่องอะไรมีเหตุการณ์อะไรเกิดขึ้นทราบไปได้โดยตลอด ตามความสามารถของผู้นั้น เรียกว่าทราบทั้งเรื่องของตัวทราบทั้งเรื่องสิ่งๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับจิตในเวลานั้น จิตนิสัยเช่นนี้เกี่ยวกับเหตุการณ์คือสามารถจะรู้เหตุการณ์ได้ดีกว่าอย่างอื่น ๆ กว่านิสัยอื่น ๆ นี้เป็นสมาธิประเภทหนึ่ง

สำหรับท่านนักปฏิบัติไม่ควรก่อความ หรือไม่ควรคิดกังวลเกี่ยวกับเรื่องความกลัวในสมาธิที่ว่านี้ อะไรจะแสดงขึ้นก็ตาม เราไม่ต้องไปตั้งข้อรังเกียจว่าน่าจะเป็นอย่างนั้นน่าจะเป็นอย่างนี้

เพราะตามปกติที่เราไม่ได้เข้าสมาธิ เราก็คเคยเห็นด้วยตา ได้ยินด้วยหูของเราอยู่แล้วอย่างสด ๆ ร้อน ๆ เช่น คนตายเราก็คเคยเห็น เราก็คเคยไปเผาศพเขาไม่รู้ก็ร้าย เราไม่เห็นกลัว ป่าช้าเราก็คเคยผ่าน แต่บ้านนอกรู้สึกจะมีอยู่ตามป่า ในเมืองมีอยู่ตามเมรุอยู่ตามวัด ก็เรียกป่าช้าเหมือนกัน เราไม่เห็นกลัวเราไปเห็นคนตาย ใครตายเราก็คไม่เห็นกลัวอะไรนัก แต่เวลาภาพที่ปรากฏขึ้นในนิมิตซึ่งเป็นเหมือนกับความฝันทำไมเรถึงจะกลัว เราหาอุบายคิดเพียงเท่านั้น เราก็คพอจะแก้ไขความกลัวของเราได้

ประการที่สองเราย้อนจิตเข้ามาเสีย เพราะนั่นคือกระแสของจิตที่ไปวาดภาพลลิตต่างหากไม่ใช่เป็นความจริงมาจากที่ไหน ย้อนจิตเข้ามาสู่ภายในเสียเรื่องก็หายไป ภาพนั้นก็ไม่มี นี่วิธีปฏิบัติง่ายนิดเดียว แต่ถ้าจะส่งจิตให้เพลินไปตามเรื่องนั้นอาจมีทางเสียหายได้ หรือบางทีอาจจะมีครูบาอาจารย์องค์ใดองค์หนึ่งแต่เราก็คพูดตามเรื่องตามความจริง ไม่ได้ยกโทษครูบาอาจารย์หรือท่านผู้ใด คืออาจจะส่งเสริมผู้เป็นอย่างนั้นขึ้นมาบ้างก็ได้ ทั้งที่ตัวไม่ทราบสาเหตุและไม่ทราบวิธีปฏิบัติและตนไม่เคยผ่านเรื่องนั้นมาก่อน พอเห็นลูกศิษย์ลูกหาปรากฏอย่างนั้นขึ้นมาอาจารย์ก็รู้สึกมีความดีใจแล้วส่งเสริมให้ลูกศิษย์พิจารณาไปเรื่อย ๆ นี่อาจมีทางเสียหายได้

ทางที่ถูกที่ควรและเพื่อความปลอดภัยควรพิจารณาดังที่อธิบายไว้เบื้องต้นนั้นก่อน หากว่าได้ปรากฏขึ้นกับรายใด วิธีปฏิบัติก็คือให้ย้อนจิตเข้ามาเสีย เพราะภาพนั้นเป็นแต่เพียงภาพลลิตหลอนในเบื้องต้นต่างหาก ถ้าเรามีสติปัญญาเราสามารถที่จะพิจารณาภาพที่ปรากฏในขณะนั้นให้เป็นธรรมะได้ เช่น เราเห็นคนตายในขณะที่จิตรวมสงบแล้วออกไปรู้เช่นนั้น เทียบเข้ามาสู่ตนว่านี่เขาตาย หรือบางทีอาจเป็นตัวของตัวเองตายเสียด้วยซ้ำก็มี คือเรานั่งภาวนาอยู่นั้น

แล แต่ไปปรากฏภาพขึ้นมาว่าตัวของเราได้มาล้มตายอยู่ต่อหน้าต่อตา เป็นตัวของเราทุก ๆ ส่วนของอวัยวะ เป็นเรื่องของเราล้วน ๆ อย่างนี้ก็มิสำหรับผู้ปฏิบัติ

ถึงจะเป็นอย่างนั้นก็ตาม ถ้าผู้ที่จะใช้ปัญญาพิจารณาในด้านธรรมะเพื่อประโยชน์สำหรับตัวแล้ว ความตายนั้นก็เป็เหตุอยู่แล้วคือผู้บอก หรือผู้ส่งเสริมผู้แสดงอย่างสูงสุด ให้เราน้อมเข้ามาสู่ตัวของเรานี้ตั้งแต่เรายังไม่ตายภาพก็มาแสดงให้ปรากฏอยู่แล้ว บทเวลาตายจะไปที่ไหนก็ต้องเป็นอย่างนี้แน่นอน เวลานี้ยังไม่ตายก็เห็นแล้ว เราควรประมาทสนใจละเหอกับเรื่องความตายนี้ พยายามทำความขยันหมั่นเพียรให้รู้เรื่องความตายไว้เสียแต่ยังไม่ตายนี้เป็น การชอบธรรมแท้ นี่เป็นอุบายที่แยบยลสำหรับที่จะเป็นประโยชน์แก่เราโดยตรงไม่มีทางเสียหาย เรื่องใดจะปรากฏขึ้นก็ตามสำคัญที่สติปัญญาที่จะพิจารณาเปลี่ยนแปลงสิ่งนั้นให้เกิดประโยชน์สำหรับตัว

หรืออาจจะคิดในทางที่ไม่ดีแล้วกลายมาเป็นภัยต่อตนก็ได้ เช่น ความกลัวผีแล้วทำให้เสียสติสตั้งไปได้จากภาพนิมิตที่ปรากฏนั้นก็มิ นี่เพราะความรู้สึกของเรา คิดไม่ถูกทางที่ถูกก็กลายเป็นผิดไปได้ แล้วเราก้ไปตำหนิเสียว่าการภาวนานี้ทำคนให้เป็นบ้า ความจริงศาสนาไม่ได้สอนคนให้เป็นบ้า ผู้ปฏิบัติต่างหากดำเนินผิดทางไป เช่น สายทางจากจุดนี้ไปสู่จุดนั้นเป็นสายทางที่ถูกต้องตามจุดมุ่งหมาย แต่ผู้เดินทางไม่ได้ตรงแนวไปตามสายทางนั้นเสีย กลับปลีกแวงไปทางที่ผิดแล้วจะตำหนิว่าทางนั้นไม่ถูกไม่ได้ เป็นความผิดสำหรับผู้ปลีกแวงไปจากทางต่างหาก การปฏิบัติธรรมะก็ย่อมมีลักษณะเช่นนั้นเหมือนกัน จึงได้อธิบายให้ท่านผู้ฟังทั้งหลายได้ทราบในเงื่อนที่ควรพิจารณาหรือควรระวัง

อัปนาสมาธิได้แก่สมาธิที่แนบแน่นมาก เวลาสงบตัวลงไปแล้วละเอียด มีความรู้สึกอยู่จำเพาะตัวจริง ๆ ถึงกับร่างกายที่มีอยู่ในเรานี้หายไปจากความรู้สึก ไม่มีเลย เหลือแต่ความรู้ล้วน ๆ นี้เรียกว่าอัปนาสมาธิ จะเป็นสมาธิประเภทใดก็ตามในขณิกสมาธิ หรืออุปปจารสมาธิ อัปนาสมาธินี้เวลาเป็นบ่อย ๆ ก็เป็เหตุให้สร้างฐานแห่งความสงบ สร้างฐานแห่งความมั่นคงของใจให้มีขึ้นภายในใจ ใจนั้นเลยกลายเป็นใจที่สงบเยือกเย็นมีความมั่นคง มีฐานแห่งความมั่นคงประจำตน นี้เรียกว่าผู้มีสมาธิเป็นรากฐานภายในแล้ว ได้อธิบายถึงเรื่องของสมาธิให้ท่านนักศึกษาทั้งหลายได้นำไปพิจารณา เพราะคำว่าสมาธิเหล่านี้มิได้ทั้งหมดทั้งชาย ทั้งนักบวชและฆราวาส เนื่องจากธรรมเป็นของกลางเป็นสมบัติกลาง ผู้ต้องการธรรมมุ่งหมายอย่างไรโดยอาศัยธรรมเป็นเครื่องพาดำเนิน เราก็ปฏิบัติได้ ผลก็เป็นของเรา

นี่อธิบายถึงเรื่องสมาธิย่อๆ ใน ๓ สมาธิ ต่อจากนี้จะอธิบายเรื่องปัญญา คำว่าปัญญา เป็นอย่างไร เราเห็นแต่ในแบบในตำรับตำราว่า ศีล สมาธิ ปัญญา แต่ศีลจริงๆ สมาธิจริงๆ ปัญญาจริงๆ ที่เกิดจากการปฏิบัติตั้งที่พระพุทธเจ้าทรงรู้ทรงเห็นและสาวกท่านรู้เห็น จนกลายเป็นอริยบุคคลผู้ประเสริฐขึ้นมา และเป็นศาสดาสอนโลกนั้น เป็นสมาธิประเภทใด เป็นปัญญาประเภทใด ทั้งที่ท่านก็เป็นคนเหมือนกันกับพวกเรา แล้วกลายเป็นผู้พิเศษขึ้นมาทางด้านจิตใจ เพราะเรื่องของการบำเพ็ญ เพราะจิตเป็นสิ่งที่ละเอียดสุขุมมาก แม้จะมีกิเลสความทะเยอทะยานแฝงอยู่ภายในใจก็ตาม ความคล่องแคล่วแกว่งล้าของจิตย่อมมีเป็นประจำ ความละเอียดของจิตมีอยู่เป็นประจำนิสัยของตัวเองไม่เคยลดละ

ฉะนั้นจิตเมื่อได้รับการอบรมทางด้านปัญญา คำว่าปัญญาคือความสอดส่อง คือความไตร่ตรอง ความพินิจพิจารณา ท่านเรียกปัญญา ในองค์มรรคว่าสัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปो ความเห็นชอบ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปोคือความดำริชอบ ท่านก็อธิบายไว้แล้ว แต่นี่เรานำมาเพื่อพิจารณาให้รู้ว่าปัญญานั้นมีอยู่ที่ไหน จะพิจารณาอะไรถึงจะเป็นปัญญา พิจารณาอย่างไรจึงจะเรียกว่าปัญญา เบื้องต้นท่านสอนให้พิจารณาเรื่องธาตุเรื่องขันธ จะส่วนใดอย่างใดก็ตาม คำว่าขันธได้แก่รูปขันธ คือกายของเรานี้ทุกส่วน เวทนาขันธคือสุขทุกข์เฉยๆ ทั้งทางกายและทางใจ เพราะเวทนานี้มีอยู่ทั้งทางกายและทางใจ สัญญาคือความจำความหมาย สังขารคือความปรุง ความคิดของใจ วิญญาณคือความรับทราบในขณะที่อายตนะภายนอก ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส เครื่องสัมผัสเข้ามาสัมผัสอายตนะภายในคือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจของเรา

การพิจารณาปัญญานั้นโดยมากพิจารณาเกี่ยวกับรูปขันธเสียก่อน รูปขันธได้แก่กายของเรา เราจะพิจารณาหนัง เนื้อ เอ็น กระดูก อวัยวะทั้งหมดนี้ ส่วนใดส่วนหนึ่งหรือจะพิจารณาไปที่ละส่วนๆ จนซาบซ่านถึงกันหมด โดยความเป็นไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา มีอนุโลมปฏิโลม พิจารณาย้อนหน้าย้อนหลังจนชำนาญหลายครั้งหลายหน ปัญญาก็มีความคล่องแคล่วแกว่งล้าขึ้นไปเอง ทีแรกก็ดูโลกกันไปบ้าง เข้าใจบ้างไม่เข้าใจบ้าง คำว่าอนิจจังเป็นอย่างไร ที่ท่านว่าอนิจจัง คือความไม่เที่ยง ความแปรสภาพ แล้วในกายของเรานี้มีอะไรบ้างที่ไม่แปรสภาพ หรือมีอะไรบ้างที่แปรสภาพ ให้เห็นทั้งความแปรสภาพของมัน ในส่วนต่างๆ ของร่างกาย นี้ท่านเรียกว่าปัญญา

หยังเข้าไปสู่กายของเรานี้ เอากายนี้เป็นสนามรบหรือเอากายนี้เป็นเป้าหมายพิจารณาไตร่ตรองให้มีความรู้สึกอยู่ในกายของตัว จะดูส่วนบนก็ตาม ส่วนล่างก็ตาม หรือดูไปรอบด้าน

ของส่วนร่างกายส่วนต่างๆ นี้ก็ตาม พิจารณาเป็นไตรลักษณ์ จะเป็นไตรลักษณ์ใดก็แล้วแต่จริตนิสัยของเราชอบ เช่นจะหนักไปในทางอนิจจังคือความแปร ก็ให้เห็นชัดในส่วนแห่งร่างกายส่วนต่างๆ ซึ่งมีความแปรอยู่ตลอดเวลา จะพิจารณาออกไปภายนอกก็เห็นความแปรสภาพของสิ่งต่างๆ ที่มีอยู่รอบด้านทั้งใกล้ทั้งไกล มีอยู่หมดทุกแห่งทุกหนไม่เว้นเรื่องไตรลักษณ์จะไม่เข้าเหยียบย่ำทำลายหรือทำการทำงานอยู่กับสิ่งนั้นๆ ต้องมีไตรลักษณ์เป็นประจักษ์อยู่ตลอดเวลา ทั้งกลางวันกลางคืนเรียกว่ากาลโก เขาทำงานอยู่อย่างนี้

แม้ที่สุตรางกายของเราเนี่ย เราจะพักผ่อนนอนหลับว่าเป็นความสะดวกสบายก็ตาม แต่ความอนิจจังที่มีอยู่ในกายของเราเนี่ย เขาทำงานอยู่ตลอดเวลาเช่นเดียวกัน ตั้งแต่เป็นเด็กมาจนกระทั่งบัดนี้ทำไมแปรสภาพขึ้นมาจนถึงเป็นผู้ใหญ่ นี้ไม่เรียกว่าอนิจจาหรืออนิจจังจะเรียกว่าอะไร นี่แปรไปเรื่อยๆ ทุกส่วนของร่างกายมีความแปรปรวนไปอยู่เสมอ นี่เป็นเอกเทศอันหนึ่งทีอธิบายให้ท่านนักศึกษาพิจารณาเป็นแง่แห่งการพิจารณา และทุกซงก็เช่นเดียวกัน อวัยวะทุกส่วนนี้อันไหนที่ไม่เป็นทุกข์ แสดงความทุกข์ให้เราเห็นอยู่เสมอ นั่งนานก็ทุกข์ เดินนานก็ทุกข์ หิวก็ทุกข์ กระจายก็ทุกข์ เจ็บนั้นปวดนี้อันไหนที่ผิดปกติในส่วนร่างกายมีแต่แสดงทุกข์ออกมาให้เห็นทั้งนั้น ไม่มีเลยว่สิ่งไหนที่แปรไปแล้ว แล้วไม่แสดงทุกข์ออกมาให้เห็น เป็นความทุกข์อยู่โดยสม่ำเสมอ

อันนี้ก็ทำงานอยู่ทั้งวันทั้งคืนเหมือนกัน โรงจักรโรงงานอันนี้ไม่มีวันปิด เปิดอยู่ตลอดเวลา คือเปิดทำงานอนิจจังก็ทำงานอยู่เช่นนั้น ทุกซงก็ทำงานไปในแนวเดียวกัน อนัตตาก็เป็นสภาพที่ตายตัว ใครจะไปเสกสรรปั้นยอว่านี่เป็นเรา นี่เป็นของเรา หรือนั้นเป็นของเขาเป็นของใครก็ตาม ธรรมชาติอันนั้นก็คือธรรมชาตินั้นนั่นแล มิได้เป็นไปตามความเสกสรรปั้นยอของใครๆ นี่คือปัญญาหยั่งเข้าไปอย่างนี้ท่านเรียกปัญญา

ในทางปฏิบัติการพิจารณาปัญญาจะเป็นปัญญาขั้นใดหรือพิจารณาในส่วนใดก็ตาม เป็นเหตุให้ซาบซึ้งถึงสิ่งที่มีจริงเป็นจริง เช่นอนิจจังเป็นต้น ก็เห็นชัดเห็นประจักษ์กับปัญญาของเราว่าเป็นความแปรปรวนจริง ไม่เหมือนเราคาดคะเนเอาเฉยๆ ว่าทุกซงก็รู้ทุกข์อย่างถึงใจจริงๆ ว่าอนัตตาก็ซาบซึ้งว่าเป็นธรรมชาติอย่างนั้นมาดั้งเดิม ถึงใครจะสำคัญมั่นหมายว่าเป็นอะไรก็ตาม ธรรมชาตินั้นก็คืออนันันนั่นแล ไม่เป็นอื่นไปตามความเสกสรรปั้นยอ นี่เรียกว่าปัญญา เมื่อปัญญาหยั่งเข้าถึงไหนอันใดจะเกิดความสงสัยข้องใจอยู่อย่างไรบ้าง ก็เป็นเหตุให้แจ่มแจ้งชัดเจนขึ้นมาเพราะปัญญาเป็นแสงสว่าง

ท่านกล่าวไว้ในธรรมว่า.นตฺถิ ปญญาสมา อาภา แสงสว่างเสมอด้วยปัญญาไม่มีท่านว่า
 อย่างนี้ ในที่มืดเช่นทางด้านวัตถุตะวันตกเข้าไม่ถึง แต่ปัญญาส่องเข้าถึงหมด ท่านเรียกว่า
 นตฺถิ คือไม่มีอะไรจะเสมอความสว่างของปัญญา ปัญญาได้หยั่งเข้าไปถึงไหน ความสงสัย
 สนทนที่ที่เคยข้องจิตข้องใจก็ย่อมหายไป ๆ อุปาทานความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งอื่น ๆ เพราะความ
 มืด ความดำของใจเราที่ยังไม่มีปัญญาส่องให้เห็นความจริงก็ย่อมยึดมั่นถือมั่น พอปัญญาส่อง
 เข้าไปถึงไหนเห็นจริงแค่นั้น อุปาทานความยึดมั่นถือมั่นย่อมถอนตัวออกจากที่นั่น

เมื่อปัญญาหยั่งลงไปตลอดทั่วถึงในส่วนร่างกายทุกส่วนเห็นว่าเป็น อนิจจัง ทุกขัง อนต
 ตา โดยประจักษ์ใจแล้ว อุปาทานคือความยึดมั่นถือมั่นอันเป็นภาระอันหนักของจิตใจนั้น จะไม่
 ถอนไปได้อย่างไร ต้องถอนไปโดยไม่มีใครห้ามได้ เพราะปัญญาเป็นเครื่องตัดสินใจให้รู้ชัดเจน
 แล้วถอนตัวออกมาจากความยึดมั่นถือมั่นนั้น นี่เป็นปัญญาขั้นหนึ่ง เวทนา ความสุข ความทุกข์
 ความเฉย ๆ ซึ่งมีทั้งทางกายและทางใจก็ต้องอาศัยปัญญาเข้าไปเกี่ยวข้อง เข้าไปแยกแยะเข้าไป
 พิจารณา สังขารความปรุง วิญญาณความรู้ มีปัญญาเข้าไปแทรกอยู่ทุกจุดทุกอาการ ก็ย่อม
 สามารถรู้เท่าทันกับสิ่งที่มาเกี่ยวข้อง มากกระทบกับใจเรา

ใจเราเมื่อมีปัญญารักษา มีสติเป็นเครื่องปกครองอยู่โดยสม่ำเสมอแล้ว ภัยที่จะเกิดให้
 เป็นความกระทบกระเทือนในระหว่างอารมณ์ที่มาสัมผัสกัน ก็น้อยลงตามส่วนของปัญญาที่มี
 กำลังมากขึ้น ถ้าปัญญามีความรอบตัวอย่างเต็มที่แล้ว แม้กิเลสจะละเอียดแสนละเอียด
 เพียงไรก็ตาม ชื่อว่าเป็นสิ่งเสียดแทงจิตใจของเรา ย่อมถอดถอนกันออกได้หมดไม่มีสิ่งใด
 เหลือ สิ่งที่เหลือก็คือผู้รู้ว่ามีบริสุทธิแล้วนี้เท่านั้น นี่ท่านเรียกว่าหมด สิ่งที่เกี่ยวข้องพัวพันกับ
 จิตใจ ด้วยอำนาจของปัญญาเป็นผู้คลี่คลายหรือตัดให้ขาดจากกัน ระหว่างจิตกับสมมุติ
 ทั้งหลายที่เคยเกี่ยวข้องกันมานานตั้งกับตั้งกลับนับไม่ถ้วน ก็ได้ขาดกระเด็นออกจากกันเพราะ
 อำนาจของปัญญา

นี่แลผลของการปฏิบัติรักษาจิตใจของเรา นับแต่เริ่มต้น ถ้ามีความสามารถประพฤติ
 ปฏิบัติตนเป็นไปโดยนัยที่ว่านี้ จิตต้องรู้ความหลุดพ้นของตนด้วยอำนาจของปัญญาของตน
 จริง ๆ นี่ท่านเรียกว่า สนฺทิกฺขุญฺโถ สมานธิก็รู้อยู่ในใจ ไม่เพียงแต่รู้ชื่อของสมานธิตามแบบแผน
 ตำรับตำรา ปัญญาก็รู้อยู่ในใจอย่างถึงใจ ไม่เพียงรู้ชื่อตามตำรับตำรา วิมุตติคือความหลุดพ้น
 จากสิ่งแวดล้อมทั้งหลาย ทั้งเป็นส่วนหยาบ ส่วนกลาง ส่วนละเอียด ก็เห็นประจักษ์กับใจคือ
 หลุดพ้นที่ใจ เพราะใจเป็นผู้เกี่ยวข้องกับสิ่งทั้งหลาย ใจเป็นผู้ถอดถอนตนเองออกมาได้จากสิ่ง

ทั้งหลายก็ประจักษ์อยู่กับใจ นี่เป็นวิมุตติเป็นพุทโธ เป็นสมบัติของตัวโดยแท้ มีอยู่ที่จิตของทุกคนเมื่อเราพยายามทำได้อย่างที่กล่าวมานี้

เพราะจิตเป็นนามธรรม จิตไม่ขึ้นกับคำว่าหญิงว่าชาย ว่านักบวชหรือฆราวาส เป็นธรรมชาติของกลาง ๆ ธรรมะก็เป็นของกลาง ศีล สมาธิ ปัญญาเป็นของกลาง เพราะฉะนั้นความวิมุตติหลุดพ้นที่เกิดขึ้นในจิตจึงเป็นของกลาง มิได้ด้วยกันเมื่อสามารถปฏิบัติได้ นี้อธิบายย่อ ๆ ถึงเรื่องสมาธิ เรื่องปัญญา ปัญญานั้นยังมีหลายชั้นถึงสามชั้นสี่ชั้นเหมือนกัน จนกระทั่งถึงขั้นสุดท้ายได้แก่ ปัญญาอย่างยอดเยี่ยม ท่านเรียกว่ามหาปัญญามหาสติ

คำว่ามหาสตินั้นหมายถึง สติที่มีอยู่กับตัวเป็นประจำ ไม่มีการเผลอไปไหน เวลาใด อยู่สถานที่ใด ทำงานอะไรอยู่ ความพลั้งเผลอได้ปรากฏตัวขึ้นมาในขณะนั้น ๆ อย่างนี้ไม่มีสำหรับท่านผู้มีมหาสติ จิตที่เป็นมหาสติจริง ๆ มหาปัญญาก็เช่นเดียวกัน สามารถฉลาดรู้หมดในวิธีการที่จะแก้ตัวเอง แต่ไม่ได้หมายความว่าสามารถฉลาดรู้ไปหมดทุกสิ่งทุกอย่างว่าอันนั้นมีจำนวนเท่านั้น โลกนั้นมีเท่านั้น โลกนี้มีเท่านั้น อันนั้นเป็นประเภทหนึ่งต่างหาก สำหรับปัญญาในสถานที่นี้หมายถึง ปัญญาจะถอดถอนสิ่งที่เป็นข้าศึกแก่ใจของตนเองออกให้หมดด้วยอำนาจของปัญญา ปัญญาจึงสามารถถอดถอนออกได้หมดเรียกว่ามหาปัญญา

คำว่ามหาปัญญาก็คือทำงานอยู่ตลอดเวลา นอกจากจะยับยั้งไว้บ้างช่วงกาลเวลา ให้เข้าพักสู่ความสงบคือสมาธิ มีความสงบตัวอยู่โดยเฉพาะไม่ต้องคิดอ่านไตร่ตรองอะไร แม้คิดอ่านเรื่องแก้กิเลสเพราะการคิดอ่านนั้นเป็นการทำงานของใจ ทำให้ใจเหน็ดเหนื่อยต้องมีการพักผ่อนให้สบายโดยทางสมาธิ พอลอนจากนั้นก็ทำงานไปโดยลำดับ เรียกว่าปัญญาอัตโนมัติหรือมหาปัญญา ทำงานอยู่เช่นนั้น จิตที่ก้าวเข้าสู่มหาสติมหาปัญญาแล้ว เป็นจิตที่มีความขยันหมั่นเพียรอย่างเอาเป็นเอาตายเข้าหากัน ไม่มีการถอยหลังจะเป็นจะตายก็ขอคืบหน้าทำเดี่ยว สมมุติของโลกเรียกว่า ขอตายเอาดาบหน้า

คือความเชื่อที่ซัดภายในใจ ความเห็นผลก็เห็นไปโดยประจักษ์ ความเห็นคุณแห่งการหลุดพ้นของตนไปโดยลำดับก็เห็นได้ชัด เมื่อเป็นเช่นนั้น ความมุ่งมั่นต่อความหลุดพ้นโดยสิ้นเชิงจึงมีอย่างเต็มใจ เมื่อความมุ่งมั่นมีอย่างเต็มใจอย่างนี้แล้ว ความขี้เกียจไม่มี หายไปหมดไม่มีสิ่งใดเหลือ นอกจากว่าถึงจุดนั้นแล้วถึงจะยอมพักตัวเท่านั้น ถ้าไม่ถึงนั้นแล้วตายก็ยอมไปเลย นี้อำนาจของมหาสติของมหาปัญญา อำนาจของจิตที่มีความผ่องใสเข้าถึงขั้นจะเต็มที่ต้องเป็นอย่างนี้

ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้เกิดจากการภาวนาเป็นหลักใหญ่ เพราะฉะนั้นคำว่าภาวนานี้จึงเป็นธรรมกว้างขวางมาก คนที่มีภาวนาในใจย่อมทำอะไรไม่ค่อยผิดพลาด จะพูดก็ไม่ค่อยผิดค่อยพลาด จะทำอะไรก็มีเหตุมีผล จะไปจะมา จะจับจะจ่ายใช้สอยอะไรทั้งนั้น มีเหตุมีผลเป็นเครื่องรับรองในหน้าที่กิจการที่ตนทำเสมอไป นี่คือคนภาวนา คนที่ไม่ภาวนาอยากทำอะไรก็ตามใจชอบ อยากไปก็ไปอยากมากก็มา อยากอยู่ก็อยู่ อยากซื้อก็ซื้อ อยากเล่นก็เล่น โดยไม่คำนึงถึงความผิดถูกชั่วดีอะไรเลย นี่คือคนไม่ภาวนา คือไม่ใช้ปัญญาเป็นเครื่องปกครองรักษาตนเอง แม้จะเรียนรู้มากมายก็ตาม ถ้าไม่ใช้ปัญญาเข้าไปเป็นเครื่องกำกับรักษาแล้ว ความรู้นั้นก็เป็นโมฆะ มีหนายังจะเสริมผู้้นั้นให้เสียไปอีกด้วยโดยไม่มีปัญหาอะไรเลย

ด้วยเหตุนี้ธรรมะจึงเป็นสิ่งสำคัญ เป็นเหมือนกับคันเร่งหรือเบรกประจำรถคันหนึ่ง ๆ ให้สมบูรณ์ จะขาดทั้งสองอย่างนี้ไปไม่ได้ ผู้มีความรู้วิชาที่จะเร่งในหน้าที่การงานใดโดยเห็นว่าถูกก็ต้องเห็นด้วยปัญญา จะควรรยับยั้งในสิ่งใดเห็นว่าเป็นการไม่ดีก็ต้องยับยั้งด้วยปัญญา ถ้าไม่มีปัญญาเป็นเครื่องเร่ง ไม่มีปัญญาเป็นเครื่องทดสอบ ไม่มีปัญญาเป็นเครื่องยับยั้งตนแล้วเสียได้คนเรา

เพียงความรู้ที่เรียนมามากน้อยไม่สำคัญ เพราะมันมีอันหนึ่งที่เหนือความรู้ทั้งหลายอยู่นั้น ได้แก่ความอยากภายในจิต ความอยากนี้เป็นความกว้างขวางมากทั้งหยาบทั้งกลางทั้งละเอียด แต่อย่างไรก็ตามต้องเหนือความรู้วิชา ต้องเหนือใจของคนเสมอไป เมื่อไม่อาศัยธรรมะเข้ามาเป็นเครื่องบังคับซึ่งเหนือกว่าสิ่งทั้งหลายเหล่านี้อีก นั้นแลถึงจะเป็นไปได้ ด้วยเหตุนี้การอบรมธรรมะจึงเป็นความจำเป็นสำหรับเราผู้มุ่งหวังต่อความเจริญสำหรับตัวเองและส่วนรวม จะต้องอาศัยธรรมะเป็นเครื่องปกครอง เป็นเครื่องทดสอบ เป็นเครื่องวินิจฉัยพิจารณา คนที่มีธรรมะ คนที่มีภาวนาย่อมมีความปลอดภัยไร้ทุกข์

จิตเสื่อมจากศีลจากธรรม กับจิตที่มีศีลมีธรรมนั้น มีคุณค่าต่างกันมาก จิตที่มีศีลมีธรรมก็ตั้งที่อธิบายมาแล้ว เป็นคนมีเหตุมีผลทุกสิ่งทุกอย่าง จะจับจะจ่ายใช้สอย จะทำอะไรก็ตามมีเหตุมีผลเป็นเครื่องรับรองพอเหมาะพอสมทุกอย่าง ตนเองก็ไม่เดือดร้อน สิ่งที่ทำลงด้วยปัญญานั้นก็เกิดผลเกิดประโยชน์เท่าที่ควรแก่งานนั้น ๆ คนที่ไม่ใช้ปัญญา คนที่เสื่อม หรือว่าคนที่ไม่มีความดีในใจนี้ผิดกัน คำว่าจิตที่เสื่อมจากศีลจากธรรมนี้ จึงไม่ใช่เป็นพวกเล็ก ๆ น้อย ๆ แล้วเป็นสิ่งที่ว่าไม่ได้สน ไม่ควรสนใจกัน เป็นสิ่งที่ควรสนใจและเห็นโทษอย่างยิ่ง คำว่าความเสื่อมของจิต เสื่อมจากศีลจากธรรมคือไม่มีเหตุมีผลไม่มีความจริงอันใดที่จะเป็นหลักแหล่งที่

จะเป็นที่ยึดถือสำหรับตนเลย ถ้าเป็นคนก็เป็นคนเลือนลอยเป็นคนหลักลอย ความเสื่อมจากธรรมจึงไม่ใช่ของดี เสื่อมเฉพาะเราเราก็เดือดร้อน ถ้าอยู่ในครอบครัว สมมุติว่าสามีภรรยา จะเป็นฝ่ายใดก็ตามเสื่อมจากธรรม จะต้องก่อความเดือดร้อนให้เกิดในครอบครัวจนได้

ไม่ถึงกับต้องเกิดด้วยความเป็นจิตเสื่อมจากธรรมด้วยกันทั้งสองคนเลยก็ตาม เพียงฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเสื่อมเท่านั้นก็ทำให้เสียได้ เช่น สามีเป็นคนมีอารมณ์มาก ชอบอารมณ์มาก ไม่มีความไยดีกับสิ่งที่มีอยู่ของตน เทียวโลเลไปทุกแห่งทุกหน แสวงหาที่ลับที่กำบังที่ซุ่มที่ซ่อนที่ไม่น่าไปไม่น่าทำอย่างนี้ จะก่อความเดือดร้อนให้แก่ครอบครัวของตนเพียงไร นี่คือนักที่มีจิตเสื่อมยอมทำอะไรที่เสียหายทั้งนั้น จะทำอะไรให้เกิดความสุขความเจริญแก่ตนและส่วนรวมนั้นรู้สึกจะไม่มี ความที่เสื่อมจากศีลจากธรรมนี้จึงไม่ใช่ของดี เสื่อมมากเท่าไรก่อความเสียหายได้มากเท่านั้น ท่านจึงสอนให้พยายามรักษาจิตใจอย่าให้เสื่อมจากศีลจากธรรม

เพียงครอบครัวหนึ่งเสื่อมจากศีลจากธรรมเท่านั้นครอบครัวนั้นก็เดือดร้อน ลูกก็เดือดร้อน พ่อกับแม่ก็เดือดร้อน ถ้าทั้งบ้านเสื่อมจากศีลจากธรรมทั้งบ้าน บ้านนั้นก็เดือดร้อนกันทั้งบ้าน ทั้งเมืองต่างคนต่างเสื่อมจากศีลจากธรรมเมืองนั้นก็ร้อน ทั้งประเทศเขตแดนถ้าต่างคนต่างเสื่อมจากศีลจากธรรมแล้ว โลกจะไม่เป็นไฟไปจะเป็นอะไร เพราะคำว่าไฟในสถานที่นี้ก็คือความร้อนเผาซึ่งกันและกันนั่นเอง เพราะความเสื่อมจากศีลจากธรรม ธรรมคือความดีงามมีเหตุมีผลเป็นเครื่องยับยั้งชั่งตวง แต่ไม่มีเสียแล้วเรียกว่าเสื่อม ความเจริญด้วยศีลด้วยธรรมนี้ทำโลกให้เจริญ ทำตนให้เจริญ อยู่ในครอบครัวก็เจริญ เกี่ยวข้องกับหน้าที่การงานก็เจริญ เป็นขึ้นเป็นอัน

ฉะนั้นขอให้นักปฏิบัติทั้งหลาย กรุณานำธรรมะไปตรึกตรองเป็นเครื่องส่งเสริมจิตใจ หน้าที่การงานของเราจะได้มีความเจริญรุ่งเรืองไม่บกพร่องในหน้าที่นั้นๆ ทำอะไรก็เป็นไปเพื่อความราบรื่นดีงาม ผลประโยชน์ก็เป็นประโยชน์ทั้งตนและผู้อื่นโดยลำดับ การแสดงธรรมก็เห็นว่าสมควรแก่เวลา จึงขอยุติเพียงเท่านี้

รับชมรับฟังพระธรรมเทศนาของหลวงตา ได้ที่

www.luangta.com หรือ www.luangta.or.th

และทางสถานีวิทยุเสียงธรรม FM103.25MHz พร้อมเครือข่ายทั่วประเทศ